

Terveydenhoitokoulutuksen muutoskokeilua Kajaanissa

Sirkka-Liisa Niskanen ja Mirjami Korhonen

Kajaanin ammattikorkeakoulu ja Kajaanin terveystieteiden keskus toteuttivat lukuvuonna 1999-2000 yhteistyökokeilun, missä suurin osa terveydenhoitajaopiskelijoiden vaihtoehtoisista ammattiopinnoista suoritettiin Kajaanin terveystieteiden keskuksessa. Käytäntöä ja teoriaa vuorottelevan opintojakson aikana myös ohjaava opettaja saattoi ajantasaistaa omaa osaamistaan.

Yleinen kehitys työelämässä viittaa tietointen-
siivisyyden, ihmissuhdetaitojen ja työteh-
tävien kuormittavuuden muutoksiin. Ammatti-
rakenne ei säily nykyisenlaisena, vaan muutok-
sia tulee ja ne saattavat olla yllättävän nopeita,
koska väestön ikärakenne vaikuttaa siihen välil-
lisesti. (Remes 1995, 6-7.) Yhteiskunnan no-
peat muutokset vaikuttavat elinikäisen oppimi-
sen tarpeeseen. Vain harvat ammattilaiset pysty-
vät toimimaan koko työelämänsä ajan samojen
ydinosaamisten avulla, jotka he ovat saaneet kou-
lutuksensa aikana. Kouluttajat joutuvat valitse-
maan, jatkavatko he keskittymistä profession eri-
tyisalueeseen vai pitäisikö jäykän erityisalueen
osaamisen sijasta oppia elinikäisessä opiskelussa
tarvittavia taitoja. (Kolb 1984, 183.)

Terveydenhuollossa muutokset ovat olleet mul-
listavia viimeisen kahdenkymmenen vuoden ai-
kana. Jotkut näistä muutoksista ovat olleet väis-
tämättömiä kehityksellisiä seurauksia, joihin ovat
vaikuttaneet muun muassa väestön uudet ter-
veysongelmat ja sosiaalisten rakenteiden muu-
tokset yhteiskunnassa. Terveydenhoitajan työhön
vaikuttavat muutossuunnat ovat Lohinivan
(1999, 91) mukaan demografiset muutokset,

työelämän murros, palvelurakenteen muutokset,
kansainvälistyminen ja tekniikan kehitys. Hoi-
totyön tekeminen edellyttää teoreettista tietä-
mistä ja vastuurationaliteettia ammatillisessa vuo-
rovaikutuksessa ihmisten kanssa (Tossavainen
1998, 20). Koulutuksella on ensisijainen vastuu
professionaalisen pätevyyden kehittymisessä ja
sertifioimisessa (Kolb 1984, 182).

Tossavaisen (1999, 8) mukaan tiedon dynaami-
sista luonteesta ja sen räjähdyksmäisestä kasvusta
johtuen opettaja ei voi enää siirtää kaikkea tie-
toa opiskelijalle. Koulutuksen aikana opiskelijan
on hankittava valmiuksia itsenäiseen tiedonhan-
kintaan, käsittelyyn ja soveltamiseen. Opettajan
tehtävänä on mahdollistaa ja auttaa ohjauksel-
laan opiskelijaa näissä oppimisprosessin vaiheissa.

Tässä artikkelissa kuvataan lukuvuonna 1999-
2000 Kajaanissa toteutettua kokeilua, jossa ter-
veydenhoitajaopiskelijat harjoittelivat käytännös-
sä tavallista pidemmän ajanjakson ja harjoitteluun
liitettiin aikaisempaa enemmän ohjausta. Myös
teoriaopetusta kytkettiin päivittäiseen opiske-
luun ja se toteutettiin kentällä.

Koulutuskohtaisen opetus- suunnitelman mahdollisuudet

Suomessa toteutetun terveystieteiden korkeakoulutuksen arvioinnissa terveystieteiden ammattikorkeakoulujen tärkeimmiksi kehittämiskohteiksi todettiin opetussuunnitelmat, opiskelijoiden ohjaus, opiskelun tiiviys ja harjoittelun järjestäminen. Ammattikorkeakoulujen opetussuunnitelmat arvioitiin koulukohtaisiksi. Myös opiskelijat kokivat saavansa riittämättömästi ohjausta opinnoissaan. (Tossavainen 1999, 5.) Terveystieteiden opettajat puolestaan epäilivät varsinaisten terveystieteiden opintojen riittävyttä terveystietäjien koulutuksessa, koska työelämä muuttuu ja asiakkaat ovat aikaisempaa monitieteisempiä (Tossavainen 1998, 112). Simoilan (1995, 102-103) tutkimukseen osallistuneista terveystietäjistä runsas 40 prosenttia piti koulutuksen antamia valmiuksia riittämättöminä ja työ oli opittu ensisijaisesti tekemällä eli käytännön kautta.

Ammattikorkeakoulututkintoon johtavien opintojen tarkoituksena on työelämän ja sen kehittämisen asettamien vaatimusten pohjalta antaa tarpeelliset tiedolliset ja taidolliset valmiudet ammatillisissa asiantuntijatehtävissä toimimiseen. Opetushenkilöstön kannalta keskeistä on ollut pyrkimys opetussuunnitelmien ja koko oppimisympäristön muuttamiseen; tavoitteena on ollut opetuskeskusten muuttuminen oppimiskeskukseksi. Muutosvaatimus on koskettanut erityisesti koulun toimintatapaa ja kouluopetuksen metodeja, mutta muospaineet ovat kohdistuneet myös koulutuksen perusteisiin ja sisältöön sekä järjestelmiin ja rakenteisiin. (Laakkonen 1999, 379.) Koulutuksen integrointi tiiviimmin työelämässä tapahtuvaksi toiminnaksi antaisi Lohinivan (1999, 146) mukaan terveystietäjäopiskelijoille mahdollisuuden osallistua koulutuksensa yhteydessä työn reunaehtojen uudelleen rakentamiseen. Pelttari (1997, 241) toteaa tutkimuksessaan sairaanhoitajan työn koulutustarpeista, että yhdistämällä tarkoituksenmukaisesti teoreettista ja käytännöllistä oppiainesta saavutetaan ammattikorkeakouluille tavoitteiksi asetetut laaja-alaiset käytännölliset perustiedot ja taidot sekä niiden teoreettiset perusteet.

Teorian ja käytännön opiskelun integroinnin mahdollistamiseksi Kolb (1984, 197-198) erottaa neljänlaisia oppimisympäristöjä, joita hän pitää paljolti päällekkäisinä. Nämä ovat tunnepitoinen, havaitsemis-, symbolinen ja käyttäytymisympäristö. Monimutkaisessa tunnepitoisessa ympäristössä painopiste on sen kokemisessa, mitä on olla professionaalinen toimija. Lohinivan (1999, 114) mukaan terveystietäjät tarvitsevat tunneosaamista asiakkaitten tarpeiden ja toiveiden tunnistamisessa. Tunnepitoisessa oppimisympäristössä oppijat tekevät tai simuloivat sitä, mitä he tulevat tekemään valmistuttuaan tai heitä rohkaistaan refleктоimaan kokemuksiaan. Tässä ja nyt oleva tieto tulee tunteista, arvoista ja mielipiteistä sekä keskusteluista opiskelijatovereiden ja opettajan kanssa. Oppiminen lähtee oppijan tarpeista ja annettava palaute on yksilöllistä vertais- ja opettaja-arviointia. (Kolb 1984, 197-198.)

Monimutkaisten havaitsemisympäristöjen päätaivoitteena on kyetä tunnistamaan käsitteiden välisiä suhteita, määrittelemään ongelmia, keräämään relevanttia tietoa ja tutkimaan ongelmia. Opiskelijaa rohkaistaan lähestymään asiaa monelta suunnalta ja monella tavalla. Ongelmanratkaisu-

prosessi on merkittävämpi kuin lopputulos. Opiskelijat tekevät arviointikriteerit itse, jolloin yksilöllisyys on sallittua. Opettaja toimii ”peilinä”, joka vastaa kysymyksiin kysymyksillä, ehdottaa, ei kritisoi. Hän liittää asiat suurempiin kokonaisuuksiin auttaen opiskelijaa refleктоimaan oppimaansa. (Kolb 1984,198.)

Monimutkaisessa symbolisessa oppimisympäristössä opiskelija yrittää ratkaista ongelmaa, johon on olemassa oikea vastaus tai paras ratkaisu. Abstrakti ongelma esitetään kirjallisesti, datana, kuvina tai luentoina. Opettajalla on tieto asiasta, hän arvioi tuotosta, tulkitsee tietoa ja tieteellisyttä sekä asettaa tavoitteita ja aikatauluja. Arviointi tapahtuu tiukkojen ennalta asetettujen kriteerien avulla. (Kolb 1984, 198-199.)

Monimutkaisessa käyttäytymisympäristössä painopiste on aktiivisessa tietojen tai taitojen hankkimisessa käytännön ongelmaan, jollaisen opiskelija voi kohdata professionaalisenä työntekijänä. Tehtävän suorittaminen on tärkeää ja eteneminen on opiskelijan päätettävissä, hän tekee päätökset ja valinnat. Opettaja on tilanteessa saatavilla, hän valmentaa ja neuvoo opiskelijan pyytäessä ohjausta. Arviointikriteereitä ovat esimerkiksi asiakkaan hyväksyntä, toiminnan taloudellisuus ja esteettisyys. (Kolb 1984, 199.) Kaikkia näitä oppimisympäristöjä löytyi nyt kuvattavasta kokeilusta.

Työelämälähtöinen projektityöskentely oppimismuotona tarjoaa merkittäviä vahvuuksia ja etuja verrattuna oppilaitoksen suljetussa todellisuudessa tapahtuvaan oppimiseen. Se poikkeaa perinteisestä opettajan ja oppijan vuorovaikutukseen perustuvasta opiskeluprosessin mallista siinä, että se antaa myös opettajalle uuden mahdollisuuden oppia uutta ja ajantasaistaa osaamistaan työelämässä. Projektioppimisessa on aina kyse yhteisestä tekemisestä, jossa ratkaisua haetaan opettajan, oppijan ja oppimistilanteen ulkopuolisen todellisuuden ehdoilla. (Remes 1995, 14.) Suomalaisen opetuksen puutteena onkin ollut se, että opetuksessa on erittäin vähän tietoja integroivia tai syntetisoivia opintokokonaisuuksia (Remes, 1995, 10).

YHTEISTYÖ KAJAANIN TERVEYSKESKUKSEN KANSSA

Muutospaineet yhdessä koulukohtaisten ope-
tussuunnitelmien kanssa ovat pakottaneet uusien työmuotojen etsimiseen. Hoitotyön koulutus on muuttunut yhä avoimemmaksi. Uudenlainen oppimisympäristö on usein varsinaisen luokkahuoneen ulkopuolella, missä opiskelijat hankkivat oppimiskokemuksia vertaisryhmissä. (Tossavainen 1999, 15.)

Niinpä Kajaanin terveydenhoitajaopiskelijat yhdessä opettajansa kanssa ”jalkautuivat” todellisiin käytännön tehtäviin. Aloite yhteistyölle tuli terveyskeskuksen johtavalta hoitajalta ja avohuollon osastonhoitajilta. Ammattikorkeakoulun terveydenhoitajakoulutuksesta vastaava yliopettaja aloitti suunnittelun aloitteen tekijöiden kanssa keväällä 1999.

Yhteistyökokeilun tavoitteiksi asetettiin:

- 1 Kouluttaa hyviä ammattinsa osaavia terveydenhoitajia tiiviissä yhteistyössä käytännön kenttien kanssa.
- 1 Antaa työssä oleville terveydenhoitajille mahdollisuus osallistua opiskelijoille toteutettavaan teoriaopiskeluun ja saada siten täydennyskoulutusta.
- 1 Antaa ohjaavalle opettajalle mahdollisuus työelämään tutustumiseen.

Kokeilu aloitettiin syyslukukaudella 1999. Siihen osallistui yhdeksän terveydenhoitajaopiskelijaa ja yksi ammattikorkeakoulun opettaja. Opiskelijan 15 opintoviikon vaihtoehtoisista ammatinopinnoista 13 opintoviikkoa suoritettiin terveyskeskuksessa. Käytännön harjoittelu tapahtui pääasiassa väestövastuuneuvoloissa ja lyhyempiä aikoja työterveyshuollossa sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhuollossa. Opiskelijat harjoittelivat kolmena päivänä viikossa kuuden tunnin ajan ja sen jälkeen osallistuivat päivittäin kahden tunnin teorialuennolle. Luentojen pitäjinä olivat pääasiassa terveyskeskuksen työntekijät, mutta myös muut asiantuntijat ja ammattikorkeakoulun opettajat. Opiskelijoiden lisäksi luennoille osallistui työelämässä olevia terveydenhoitajia.

Tämän artikkelin tarkoituksena on kuvata, millaisia kokemuksia opiskelijoille ja käytännön ohjaajille muodostui terveydenhoitajaopiskelijoiden vaihtoehtoisten ammattiopintojen uudistamiskokeilusta sekä miten opiskelijat ja ohjaajat suhtautuivat kokeiluun.

KOKEMUKSIA LUKUVUODEN KOKEILUSTA

Korhosen tutkimuksen (1998, 39) mukaan opiskelijat pitävät ammatillista koulutusta investointina tulevaisuuteen. Siten voidaan tulkita, että uuden oppiminen ja monipuolinen osaaminen koetaan merkityksellisenä. Kokeilun kuluessa opiskelijat ottivat entistä enemmän vastuuta oppimisestaan ja suunnittelivat opiskelunsa selvästi pitkäjänteisemmin kuin aikaisemmin. Myös hoidon jatkuvuus ja terveydenhoitajan työn suunnitelmallisuus ja pitkäjänteisyys selkenivät opiskelijoille. Terveyskeskuksen työntekijät tulivat mielellään pitämään luentoja ja halusivat jakaa osaamistaan.

Luentoja pidettiin hyvinä, käytännönläheisinä ja monipuolisina. Niiden katsottiin tukevan käytäntöä ja toivomuksena olikin, että luennot olisivat ajoittuneet juuri ennen kutakin harjoittelujaksoa. Luentojen sisällöiksi toivottiin lisäksi aiheita kouluterveydenhuollosta, murrosikäisen ohjauksesta ja perhesuunnittelusta. Myös terveydenhoitajat ottivat aikaisempaa enemmän vastuuta opiskelijoiden oppimisesta ja opiskelusta. Puutteena nousi esille se, että terveydenhoitajat eivät pystyneet osallistumaan luennoille siinä määrin kuin olisivat toivoneet. Töiden suunnittelu ja järjestäminen ei onnistunut toivotulla tavalla. Varsinkin ne terveydenhoitajat, joilla oli hoidettavanaan useita työpisteitä, kokivat ongelmallisena siirtymisen luennoille.

Kokemuksia kartoittavaan kyselyyn vastasivat kaikki (9) mukana olleet terveydenhoitajaopiskelijat sekä saman verran (9) käytännön ohjaajia. Ohjaajia oli kaikilta käytännön harjoittelun osaluilta. Kysyttäessä ohjaajan roolia kokeilussa (taulukko 1) sekä ohjaajien että opiskelijoiden näkemykset olivat hyvin samanlaisia. Opiskeli-

joilla korostui ehkä hiukan ohjaajan kontrolli ja arviointi, mikä ilmeni siinä, että he pitivät ohjaajaa kriittikkona ja ulkoisena tarkkailijana.

Taulukko 1. Ohjaajan rooli kokeilussa

	Opiskelijat	ohjaajat	yhteensä
mestari	1	-	1
kriitikko	3	1	4
neuvonantaja	8	8	16
tukija	7	7	14
uudistaja	-	-	-
helpottaja	1	1	2
ulkoinen tarkkailija	4	-	4
filosofi	-	-	-
psykologi	-	-	-
muu (esimerkki, malli)	1	-	1

Lisäksi vastaajilta kysyttiin heidän käsityksiään siitä, mihin käytännön ohjaajan tutorointi pääasiassa kohdistui. Muilta osin vastaukset olivat samansuuntaisia, mutta ohjaajat katsoivat opiskelijoita enemmän tutoroinnin kohdistuvan opiskelijoiden henkilökohtaiseen ohjaukseen ja suoraan neuvontaan ja informointiin (taulukko 2).

Taulukko 2. Käytännön ohjaajan tutoroinnin kohdistuminen

	Opiskelijat	ohjaaja	yhteensä
sisältöjen ohjaamiseen	4	5	9
tekniseen ohjaamiseen	4	5	9
henkilökohtaiseen neuvontaan	3	8	11
suoraan neuvontaan ja informointiin	5	8	13
tehtävien tekemisen ohjaamiseen	4	4	8
palautteen antamiseen	1	-	1

Avoimissa vastauksissa ohjaavaa opettajaa toivottiin kentälle vielä enemmän. Opettajan läsnäolo kunkin opiskelijan ohjaajana paikan päällä koettiin tärkeäksi. Joka tapauksessa kokeilun merkittävänä etuna nähtiin se, että opettaja on pystynyt seuraamaan läheltä opiskelijoiden oppimista

olemalla mukana vastaanottolanteissa ja ohjauskeskusteluissa. Samalla opettaja on voinut ajantasaistaa tietojaan ja taitojaan sekä kehittää omaa osaamistaan käytännön työssä. Yhteistyö kentän kanssa on tiivistynyt ja henkilökohtaisten tuttavuussuhteiden ansiosta koko koulun ja käytännön yhteisten asioiden hoitaminen on helpottunut.

Taulukossa 3 kuvataan vastaajien arvioita kokeilusta. Ohjaajat arvioivat ottaneensa opiskelijan jo ennestään osaamat asiat huomioon ohjauksessaan. Samoin ohjaajat ilmoittivat olleensa selvästi halukkaampia kuin opiskelijat aloittamaan kokeilua. Opiskelijoiden muutoshaluttomuus selittyi sillä, että monet heistä olisivat halunneet suorittaa käytännön harjoittelujakson omalla kotipaikkakunnallaan entiseen tapaan, kun kokeilussa ainoa harjoittelupaikka oli Kajaanin terveyskeskus. Opiskelijat olivat sen sijaan terveydenhoitajia tyytyväisempiä kokeiluun ja arvioivat teorian ja käytännön yhdistyneen kokeilun myötä terveydenhoitajia paremmin.

Taulukko 3. Ohjaajien ja opiskelijoiden arvioita kokeilusta ja siihen ryhtymisestä

	Opiskelijoiden ohjaajien yhteinen keskiarvo (ka)		
	ka	ka	ka
Opiskelijan jo osaamien asioiden huomioon ottaminen ohjauksessa	7,6	8,3	7,95
Tyytyväisyys kokeiluun	6,5	5,7	6,1
Teorian ja käytännön yhdistyminen	7,2	6,5	6,85
Muutoshalukkuus kokeilun alussa	5,0	8,4	6,7

(Arviointiasteikko 0 – 10)

Sekavuutta ilmeni jonkin verran siitä, milloin opiskelijat ovat kentällä ja milloin koulussa. Myös työpäivien katkonaisuutta luentojen takia pidet-

tiin osittain hankalana. Tavoitettavuus oli puutteellista ja ongelmia aiheutui opiskelijoiden muiden opintojen järjestelyistä. Opiskelijoilla oli samaan aikaan muiden oppiaineiden tehtäviä ja lisäksi oppinäytetyön valmistuminen ajoittui kokeilun aikoihin.

Jatkosuunnitelmissa näihin seikkoihin on pyritty luomaan selkeyttä. Lisäksi ohjaava opettaja on tehostanut osallistumistaan opiskelijoiden vastaanottolanteisiin. Myös osastonhoitajat ovat kannustaneet terveydenhoitajia järjestämään työnsä niin, että voisivat entistä enemmän osallistua luennoille ja muihin yhteisiin tilaisuuksiin. Hajanaisuudesta huolimatta kokeilua pidettiin hyvänä ja myös kokeiluun liittyviä järjestelyjä kiiteltiin.

POHDINTA

Ammattikorkeakoulu-uudistus on tuonut muutospaineita, jotka ovat pakottaneet oppilaitokset kehittämään opetussuunnitelmiaan. Terveysalan toiminnoissa tarvittava tietoperusta on laajentunut, ja terveydenhuollon tehtävissä korostuu tulevaisuudessa yhä enemmän toimijoiden asiantuntijarooli (Terveysalan verkoston strategia... 1999, 8). Erityisesti ohjauksen ja neuvonnan korostumista pidetään tulevaisuudessa olennaisena terveydenhoitajan työssä ja sitä varten tarvitaan vahva teoreettinen tietoperusta (Hyttinen 1999, 138; Lohiniva 1999, 116; Pelttari 1997, 158 ja Tossavainen 1998,17). Niinpä käytäntöjä on muutettu ja uusia opetusmenetelmiä ja työtapoja on otettu käyttöön.

Muutokset eivät ole olleet helppoja. Tässäkin kokeilussa olleet opiskelijat olisivat halunneet suorittaa käytännön jaksonsa entiseen tapaan, monet omilla kotipaikkakunnillaan. Muutosvastarinta oli syyslukukaudella selvästi havaittavissa, mutta keväällä innostus oli jo suuri ja opiskelijat olivat sopeutuneet omaan käytännön projektiinsa. Kajaanissa toteutettu kokeilu osoittaa, että muutosten ei tarvitse olla kovin suuria, vaan ne voivat edetä pienin askelin. Metsämuuronen (2000, 75) huomauttaakin, että vastavalmistuneiden pitäisi saada koulutuksen aikana riittävät valmi-

udet kantaa vastuu hoidosta ja asiakkaiden hyvinvoinnista. Sen lisäksi heidän tulisi pystyä nopeasti omaksumaan se käytännöllinen tehtäväkohtainen tieto, jota koulutus ei ole kyennyt tarjoamaan.

Hoitotyön koulutuksen kehittämiseksi ja hoitotyön laadun arvioimiseksi on välttämätöntä, että koulukohtaisia ratkaisuja arvioidaan. Itsearvioinnin on oltava koulun tasolla jatkuvaa ja oppilaitoksen sisäinen toiminnan tarkkailu on oltava riittävän tehokasta. Tiiviin yhteistyön ansiosta palautteen saaminen kentältä nopeutuu niin, että muutosten toteuttaminen on mahdollista heti puutteiden tultua tietoisuuteen. Tämän kokemuksen hyödynnetään seuraavien opiskelijaryhmien vaihtoehtoisten ammattiopintojen käytännön harjoittelun ja teoriaopintojen integroinnin suunnittelussa. Hyvin alkanutta yhteistyötä käytännön harjoittelukenttien ja oppilaitoksen välillä jatkataan ja tehostaan.

Lähteet

HYTTINEN, H. (1999) *Gerontologisen hoitotyön tietoperusta*. Hoitotyön toimijoiden arvio gerontologisessa hoitotyössä tarpeellisesta tietoperustasta lähitulevaisuudessa. Acta Universitatis Ouluensis. D Medica 531.

- KOLB, D. (1984) *Experiential Learning. Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall P T R, Eaglewood Cliffs, New Jersey.
- KORHONEN, M. (1998) *Perheellisenä opintiellä*. Ammattikorkeakouluopiskelu elämänpolitiikan kategorioissa. Acta Universitatis Ouluensis. E 33.
- LAAKKONEN, R. (1999) Ammattikorkeakoulureformi ja opettajan työn muutos. *Hallinnon tutkimus* 4, 379-383.
- LOHINIVA, V. (1999) *Terveydenhoitajan työ ja koulutustaatiot pohjoisessa toimintaympäristössä*. Acta Universitatis Ouluensis. D Medica 509.
- METSÄMUURONEN, J. (2000) Perusosaaminen sosiaali- ja terveysalalla. Teoksessa P. Tiihonen (toim.) *Työ tulevaisuudessa*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, 62-78.
- PELTTARI P. (1997) *Sairaanhoitajan työn nykyiset ja tulevaisuuden koulutustaatiot*. Stakes. Tutkimuksia 80.
- REMES, P. (toim.) (1995) *Asiantuntijaksi oppiminen. Tutkimusohjelman lähtökohdat*. Työpapereita 1. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- SIMOILA, R. (1994) *Terveydenhoitajan työn kehitys, ristiriidat ja työorientaatiot*. Stakes. Tutkimuksia 48.
- Terveysalan verkoston strategia terveysalan ammattikorkeakoulutuksen kehittämiseksi Suomessa vuosina 2000-2003. Työtä terveyden hyväksi. 28.9.1999. Terveysalan strategiatyöryhmä.
- TOSSAVAINEN, K. (1998) *Terveydenhoitajan työ ja koulutus muutoksessa*. Helsinki: Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja.
- TOSSAVAINEN, K. & TURUNEN, H. (1999) *Terveys- ja sosiaalialan opiskelijoiden ohjaamisesta ammattikorkeakoulussa*. Pedagogia. Helsinki: Kirjayhtymä.